

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Психодіагностика»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №1. Вступ до психодіагностики

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС гуманітарних та
соціально- економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол №8 від 15.08.2023)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Твердохвалова Ю.Л.

Рецензенти:

1. Професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор психологічних наук, професор, Кузнєцов М.А.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Греса Н.В.

План лекції

1. Предмет психодіагностики.
2. Метод та методики у психодіагностиці.
3. Тести, як формалізовані методики.
4. Психологічний діагноз.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Бурлачук Л. Ф. Основи психодіагностики для психологів / Л. Ф. Бурлачук // Психологія і особистість. - 2012. - № 1. - С. 199-200.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посібник - К.: Академвидав, 2010. –464 с.
3. Гордієнко В. Психологія особистості в біографіях, подіях, портретах / Гордієнко В., Копець Л. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2017. – 304 с.
4. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика. Навч. посіб для вузів . –К.: Ельга Ніка-Центр. –2014. –400 с.
5. Харцій О.М. Візуальна психодіагностика : навч. посібник Львів: Магнолія 2018. - 223 с.

Допоміжна:

6. Психодіагностика: навчальний посібник / уклад. Ю.В. Кушнір; відп.ред. В.П. Кушнір. - Донецьк: КиЦ, 2012. - 346 с.
7. Самошкіна Л. М. Психодіагностика: Навч. наоч. посіб. з мультимедійним курсом /Під ред.чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. –Д.: Вид-во ДНУ, 2018. –448 с.
8. Скребець В.О. Основи психодіагностики: навч. посіб. –К.: Слово, 2010. –192 с.

Текст лекції

Вступ.

Сучасна психологічна діагностика визначається як психологічна дисципліна, що розробляє методи виявлення і вивчення індивідуально-психологічних та індивідуально-психофізичних особливостей людини. Метою її є збір інформації про особливості людської психіки. Психодіагностика включає в себе також і галузь психологічної практики, роботу психолога з виявлення різноманітних якостей, психічних і психофізіологічних особливостей, рис особистості.

До компетенції психодіагностики входять конструювання та апробація методик, вироблення правил проведення обстеження, способів обробки та інтерпретації результатів, обговорення можливостей і обмежень тих чи інших методів.

Питання 1.

Психодіагностика має досить тривалу передісторію та історію свого

становлення. Однак для визначення її як самостійної науки нам необхідно чітко позначити її предмет.

В даний час існує **декілька найбільш часто вживаних визначень**. У книзі «Робоча книга практичного психолога: технологія ефективної професійної діяльності» (1996) проводяться наступні визначення:

психодіагностика - сукупність тестів, що дозволяють «інструментально» оцінити психіку людини;

психодіагностика - наука, що займається проблемами розробки та постановки психологічного діагнозу;

психодіагностика - особлива форма мислення фахівця, що йде від відомих закономірностей до індивідуальних особливостей цілісної особистості.

Шевандрин Н.І. в роботі «Психодіагностика, корекція і розвиток особистості» (1998) дає наступне визначення: «Психодіагностика - це розділ психології, що вивчає принципи, методичні прийоми і засоби побудови та застосування діагностичних процедур з метою визначення значень деяких психологічних феноменів, що дозволяють встановити діагноз».

Бурлачук Л.Ф. в роботі «Психодіагностика особистості» вказує, що «предметом психодіагностики як теоретичної дисципліни є процес і методи діагностики індивідуальних особливостей особистості, що детермінують її розвиток, особливості поведінки і спілкування, успішність різних видів діяльності та форм активності».

На жаль, перераховані визначення не розкривають всього змісту і істотного значення психодіагностики як науки. Постараємося це зробити виходячи з аналізу теоретичних і практичних проблем психодіагностики.

До основних **теоретико-методологічних завдань психодіагностики** відносяться:

- проблему співвіднесення одержуваних у процесі діагностування фактів з індивідуально-особистісними особливостями людини. Так як одержувані в процесі тестування дані є результатом діяльності або самозвіту досліджуваного про особливості своєї поведінки і переживань в тих чи інших ситуаціях, необхідно теоретично довести, що вони пов'язані з тими чи іншими властивостями особистості, що визначаються їх сукупністю.

- визначення предмета діагностування. Вирішення питання - що саме діагностують методики в процесі обстеження, що є властивістю особистості, визначається за допомогою психодіагностичних методик.

- виокремлення принципів, що лежать в основі діагностування різних властивостей особистості,

- визначення системи вимог до розробки психодіагностичного інструментарію. Як повинні розроблятися методи психодіагностики, щоб дослідник отримував з їх допомогою досить надійні й об'єктивні результати.

Практичні завдання психодіагностики пов'язані з розробкою, перевіркою та впровадженням системи психодіагностичних методик і визначенні їх валідності, надійності, об'єктивності.

Психодіагностика для реалізації своїх практичних завдань повинна прагнути до розробки таких методів вимірювання, при яких характеристика

людини, окремих її сторін або властивостей не залежала б від того, якою мірою ці властивості розвинені в інших людей (Г. Вітцлак). Змінюється сам спосіб вимірювання властивості. Більшою мірою психодіагноста цікавить якісна сторона, якісна специфіка та неповторність психологічних особливостей людини.

З цієї точки зору, **психодіагностика** (від грецького *psyche* - душа і *diagnostikos* - здатний розпізнавати) - галузь психологічної науки, що розробляє методи виявлення і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Центральним моментом психодіагностики є психодіагностичне дослідження.

Основною метою і кінцевим результатом психодіагностичного обстеження є **психологічний діагноз**. Тому дуже часто психодіагностику визначають як психологічну науку за її кінцевим результатом. У самому загальному вигляді **психодіагностика** - це наука і практика постановки психологічного діагнозу.

Психодіагностика, як уже зазначалося, використовується в конкретних галузях життєдіяльності людей: у практиці охорони здоров'я, у спорті, в шкільному та вузівському навчанні, на виробництві, в сімейних консультаціях і т. д. У кожній з цих областей існують специфічні умови використання психодіагностичних засобів, специфічні психодіагностичні завдання і методи, які становлять предмет приватної або спеціальної психодіагностики (професійної, спортивної, клінічної і т. д.). Крім цих приватних питань в психодіагностики існують і більш загальні, універсальні питання, вирішення яких закладає фундамент будь-якої спеціальної психодіагностики. Ці питання, на думку Г. Вітцлака, і складають **предмет** загальної психодіагностики. До них відносяться:

1) методологічні, теоретичні і конкретно-методичні принципи побудови психодіагностичних інструментів і формулювання психодіагностичних висновків;

2) методи та конкретні методики психодіагностики найбільш універсальних об'єктів психодіагностичних обстежень, таких, як риси особистості, здібності, мотиви, свідомість і самосвідомість, міжособистісні відносини;

3) диференціальна психометрика як математизована методологія виявлення міжіндивідуальних відмінностей;

4) нормативні вимоги до методик, їх розробників і користувачів.

Мабуть, це найбільш повне **сучасне визначення предмета** психодіагностики.

Розвиток психодіагностики поступово призводить до все більшої і більшої диференціації її розділів, кожен з яких вирішує свої власні автономні завдання.

У загальних рисах **структуру сучасної психодіагностики** можна представити в наступному вигляді:

1. Психодіагностика пізнавальних процесів - розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення індивідуальної специфіки пізнавальної сфери людини: відчуттів, сприйняття, пам'яті, уваги, уяви, мислення.

2. Психодіагностика спеціальних здібностей - розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення індивідуальних особливостей і рівня розвитку задатків і здібностей до конкретного виду діяльності.

3. Психодіагностика психічного розвитку та вікових особливостей розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення рівня психічного розвитку дитини, виявлення специфіки даного розвитку, індивідуальних особливостей змістовної сторони розвитку, його спрямованості, визначення відповідності або невідповідності психічного розвитку дитини віковим нормам.

4. Психодіагностика особистості розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення індивідуальних особливостей особистісної сфери людини: її мотивів, потреб, інтересів і схильностей, ціннісної орієнтації, особистісного змісту, виразності тих чи інших індивідуальних особистісних властивостей та ін.

5. Психодіагностика індивідуальної свідомості та самосвідомості розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення самоставлення особистості, її бачення світу, її відносин до подій всередині і поза ним.

6. Психодіагностика функціональних станів людини розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення індивідуальних особливостей функціональних станів людини: психічної напруженості, стомленості та ін.

7. Психодіагностика міжособистісних відносин розробляє психодіагностичний інструментарій для визначення психологічного клімату в колективі, сім'ї, для визначення наявності конфліктних ситуацій і їх джерел, для визначення задоволеності відносинами в колективі, сім'ї (між подружжям, батьками і дітьми), між партнерами ділових відносин.

8. Психометрія - це розділ психодіагностики, який розробляє систему вимог до процесу створення і використання психодіагностичного інструментарію.

8. Комп'ютерна психодіагностика - розділ, що з'явився в психодіагностики у зв'язку з поширенням комп'ютерної техніки. Її можливості обумовлюють і напрямки розвитку даного розділу.

Питання 2. Метод та методики у психодіагностиці.

Разом з тим, якщо психодіагностика і використовує все методичне оснащення психології, вона прагне при цьому розробити і свій власний дослідницький інструментарій - отримав назву **"психодіагностичний метод"**. Яке ж місце цей метод займає в системі інших методів психології, в чому його специфіка? Іноді діагностичний метод розглядається в рамках експериментального методу (Ананьєв Б.Г.), іноді навпаки вважають, що діагностичний метод повинен бути особливо виділеним, що має цілком певні особливості та узагальнюючий безліч конкретних методик (Бурлачук Л. Ф.).

Основною **особливістю психодіагностичного методу** є його вимірно-випробувальна спрямованість, за рахунок якої досягається кількісна і якісна кваліфікація досліджуваного явища.

Дослідження у психодіагностиці підпорядковане методології науки - системі принципів побудови і способів організації наукового дослідження. Ці методологічні принципи втілюють неекспериментальний, експериментальний і психодіагностичний дослідницькі методи.

До не експериментального методу належать різні види (методики) спостережень, бесіди та метод вивчення продуктів діяльності. Суть експериментального методу полягає у цілеспрямованому створенні умов, які забезпечують активний вияв досліджуваного фактора (змінної) і реєстрацію змін, а також можливість активного втручання експериментатора у ситуацію дослідження і діяльність досліджуваного. Цей метод детально вивчається в експериментальній психології. Деякі вчені (Л. Бурлачук) наполягають на виділенні ще одного - психодіагностичного - методу, що має певні особливості і узагальнює багато конкретних методик, зокрема тести.

Психодіагностичний (грец. psyche" - душа і diagnostikos - здатний розпізнавати) **метод** - спосіб дослідження, що дає змогу отримувати точні кількісні і якісні характеристики досліджуваних індивідуальних психічних властивостей особистості з дотриманням основних вимог розроблення і використання діагностичних методик - норми, надійності та валідності.

Основною особливістю психодіагностичного методу є його вимірювально-дослідна спрямованість, завдяки якій кількісно (і якісно) кваліфікується досліджуване явище.

Психодіагностичний метод конкретизується в суб'єктивних, проєктивних, об'єктивних підходах, які охоплюють відомі методики:

За суб'єктивного підходу діагностування здійснюється на основі відомостей, які досліджуваний повідомляє про себе, тобто самоопису (самооцінювання) особливостей особистості, стану, поведінки у певних ситуаціях. Діагностування проводять за допомогою численних особистісних опитувальників, опитувальників стану і настрою, думок, а також опитувальників-анкет тощо.

Проективний підхід полягає у діагностуванні на основі аналізу особливостей взаємодії із зовнішньо нейтральним, знеособленим матеріалом, який через невизначеність (слабо структурованість) стає об'єктом проекції. До методів проективного підходу належать моторно-експресивні, перцептивно-структурні і аперцептивно-динамічні (С. Розенцвейг, 1964).

Об'єктивний підхід передбачає, що діагностування здійснюється на основі успішності (результативності) і способу (особливостей) виконання діяльності. Він охоплює методи діагностики особистісних якостей (спрямовані на "вимірювання" інтелектуальних особливостей особистості); тести інтелекту (встановлюють рівень її інтелектуального розвитку); тести спеціальних здібностей (призначені для вимірювання рівня розвитку окремих складових інтелекту і психомоторних функцій, що забезпечують ефективність у вузьких сферах діяльності); тести досягнень (визначають ступінь володіння певними знаннями, вміннями і навичками).

Зведені в єдину систему об'єктивні, суб'єктивні і проєктивні методики дають змогу психологу-практику динамічно і оперативно виконати свою роботу відповідно до можливостей і рівня поставленої психодіагностичної задачі, а психологу-початківцю допомагають отримати відносно повну узагальнену і систематизовану інформацію про психологічні засоби оцінювання суб'єкта і його діяльності.

На сьогодні існує декілька **класифікацій психодіагностичних методик**, які мають різне підґрунтя.

Критерії класифікації психодіагностичних методик.

По-перше, розрізняють діагностичні методи, засновані на завданнях, що припускають наявність правильної відповіді, це тести інтелекту, тести спеціальних здібностей, діагностика деяких особистісних рис, і діагностичні методи, щодо яких правильних відповідей не існує, вони складаються із завдань, які характеризуються лише частотою відповіді, але ні її правильністю, це тест 16 факторів Р. Кеттела.

По-друге, розрізняють вербальні і невербальні психодіагностичні методики. Вербальні методики опосередковані мовною активністю обстежуваного. Невербальні методики включають мовну здатність тільки в плані розуміння інструкцій, саме ж виконання завдань спирається на невербальні здібності – перцептивні, моторні, інтелектуальні.

По-третє, відмінним критерієм служить характеристика того основного методичного принципу, на якому базується цей діагностичний прийом. У цій підставі зазвичай розрізняють:

1. Об'єктивні тести.
2. Стандартизовані самозвіти.
3. Проєктивні техніки.
4. Діалогічні техніки.

Об'єктивні тести. Це методики, в яких передбачається правильне виконання завдання. Під цю категорію потрапляє більшість тестів на інтелект, спеціальні здібності, а також тести досягнень. Кожен з цих тестів обробляється по ключу, заданому у формі об'єктивного соціокультурного нормативу, тобто є об'єктивно «правильні» і «неправильні» відповіді.

Стандартизовані самозвіти. У самозвітах використовуються вербальні здібності випробуваного, а також звернення до його мислення, уяви, пам'яті. Вони включають:

- Тести-опитувальники;
- Відкриті опитувальники, які передбачають послудуючий контент-аналіз;
- Шкальні техніки та методики класифікації;
- Індивідуально-орієнтовані техніки типу рольових репертуарних решіток.

Тести-опитувальники припускають вибір пунктів, щодо яких випробовуваний виносить судження якого затвердження, з якими він може погодитися або не погодитися. Відповіді даються або у вільній формі (опитувальники відкритого типу), або вибираються з варіантів, запропонованих

в опитувальнику (опитувальники закритого типу).

Розрізняють опитувальники-анкети та особистісні опитувальники.

Опитувальники-анкети припускають можливість отримання інформації про обстеження, яке не відбиває безпосередньо його особистісні особливості. Такими є біографічні опитувальники, в ряді випадків опитувальники інтересів та опитувальники установок.

Дані, отримані за допомогою особистісних опитувальників, можуть бути розділені на опитувальники рис особистості (16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела), опитувальники типологічні (опитувальник Айзенка), опитувальники мотивів, опитувальники інтересів, опитувальники цінностей і опитувальники установок.

Контент-аналіз застосовується при наявності однозначно зафіксованого матеріалу спостереження: підраховується частота повторення певних елементів. Спочатку метод був розроблений для соціально-психологічного аналізу газетних текстів. Але потім його принципи поширилися на продукти діяльності особистості (шкільні твори, продукти художньої творчості).

Шкальні техніки припускають оцінку тих чи інших об'єктів (словесних стверджень, образотворчого матеріалу) по виразності в них якості, заданної шкалою, наприклад, теплий - холодний, сильний - слабкий, вони припускають вибір відповіді, що знаходиться між двома крайніми варіантами (ніколи - рідко - іноді - часто - завжди).

Індивідуально-орієнтовані техніки можуть за формою збігається зі шкальними, опитувальними методами, нагадувати бесіду або інтерв'ю. Їх основна відмінність від тестів-опитувальників полягає в тому, що параметри, які оцінюються, не задаються ззовні, а виділяються на основі індивідуальних відповідей даного конкретного досліджуваного.

Проективні техніки

Л. Франк запропонував наступну класифікацію цієї групи методів (найбільш визнана в зарубіжній психології):

1. Конститутивні методи. Піддослідним пропонується будь-який неупорядкований, неоформлений матеріал, якому він повинен надати суб'єктивний сенс (прикладом може служити метод Роршаха).

2. Конструктивні методи. У процесі експерименту випробуванім пропонуються певні деталі (фігурки людей, кубики і т.п.), з яких необхідно створити за своїм бажанням осмислене ціле і протлумачити його (тест Міру).

3. Інтерпретаційні методи. Тут потрібно витлумачити які-небудь події, епізод, які допускають різне тлумачення (наприклад, тематичний аперцепційний тест).

4. Катартичні методи. У даному випадку випробуваний, як передбачається, в образотворчій діяльності реалізує пригнічені мотиви і відносини.

5. Рефрактивні методи. Цей різновид методів дозволяє звужити приховані мотиви по мимовільним змінам або порушенням, які вносяться випробуванім в загальноприйнятні засоби спілкування (мова, письмо).

6. Експресивні - малювання на вільну або задану тему ("Будинок-дерево-людина").

7. Імпресивні - перевага одних стимулів (як найбільш бажаних) над іншими (колірний тест Люшера).

8. Адитивні - завершення речень, оповідання, історії (методика "завершення речень")

Незважаючи на давнє та широке використання, проєктивні методики-предмет безперервних суперечок між їх прихильниками і супротивниками. Критики проєктивних методик вказують на те, що вони недостатньо стандартизовані, майже цілком віддані на відкуп досвіду і знань експериментатора, внаслідок чого отримані результати швидше прояснюють особистість дослідника, а не обстежуваного.

Для проєктивних методів характерний глобальний підхід до оцінки особистості, що, природно, призводить до зниження достовірності інформації. Тому при обстеженні особистості необхідно в обов'язковому порядку співвідносити "проєктивний матеріал" з результатами, отриманими в інших дослідженнях, інформації про життєвий шлях обстежуваного.

На початку 40-х років "проєктивний рух" в західній психології набирає значну силу. Проєктивні методи стають чи не найбільш популярними у психодіагностиці, відтіснивши на другий план традиційні психометричні тести. Нині вони займають вагоме положення в зарубіжних дослідженнях особистості, перш за все в галузі клінічної психодіагностики.

Діалогічні техніки.

Вони можуть бути вербальними (інтерв'ю, бесіда) та невербальними (гра як невербальна діагностична процедура).

За визначенням В. В. Століна, спеціальні психодіагностичні методики (використовуються не тільки в сфері консультування та психотерапії, а й у всіх тих випадках, коли необхідно отримати оцінку тієї або іншої психічної особливості конкретного індивіда або групи) володіють наступними **особливостями**:

1) вони дозволяють зібрати діагностичну інформацію у відносно короткі терміни;

2) вони представляють інформацію не взагалі про людину, а прицільно про ті чи інші її особливості (інтелект, тривожність, самоставлення, почуття гумору, найбільш опуклі особистісні риси)

3) дозволяють виявити окремі властивості і якості особистості (рівень тривожності, самооцінку, обсяг уваги, пам'ять);

4) інформація надходить у тому вигляді, що дозволяє дати якісне і кількісне порівняння індивіда з іншими людьми;

5) інформація, що отримується за допомогою психодіагностичних методик, корисна з точки зору вибору засобів втручання, прогнозу його ефективності, а також прогнозу розвитку, спілкування, ефективності тієї або іншої діяльності індивіда.

Існує кілька досить обґрунтованих класифікацій.

Класифікація психодіагностичних методик.

Критерій	Назва методики	Коротка характеристика
----------	----------------	------------------------

За типом тестових завдань, що застосовуються	Опросні	Використовуються питання, що адресовані досліджуваним
	Стверджуючі	Використовуються судження або твердження, з якими досліджуваний повинен погодитися або не погодитися
	Продуктивні	Застосовують власну творчу продукцію досліджуваних – вербальну, образну....
	Діючі	Завдання – виконати де-який комплекс практичних дій
	Фізіологічні	Психодіагностика на основі аналізу мимовільних фізичних або фізіологічних реакцій організму
За адресатом тестового матеріалу, що використовуються	Свідомі	Апелюючі до свідомості досліджуваного
	Несвідомі	Спрямовані на несвідомі реакції людини
За формою представлення тестового матеріалу досліджуваним	Бланкові	Тестовий матеріал в письмовій або іншій знаковій формі (малюнок, схема)
	Технічні	Тестовий матеріал в аудіо-, відео- або кіноформі або через інші технічні пристрої
	Сенсорні	Тестовий матеріал у вигляді фізичних стимулів, що безпосередньо адресовані досліджуваному
За характером даних, що використовуються для висновків про результати психодіагностики	Об'єктивні	Використовуються показники, що не залежать від свідомості та бажання досліджуваного та експериментатора
	Суб'єктивні	Використовуються показники, що не залежать від бажання та свідомості експериментатора та досліджуваного(наприклад–інтроспекція)
За наявністю у методиці тестових норм	Ті, що мають тестові норми	
	Ті, що не мають тестових норм	
За внутрішньою структурою методики	Моновимерні	В них діагностується та оцінюється єдина якість або властивість
	Багатовимерні	Призначені для психодіагностики або оцінки одразу декількох одно- і різнотипних психологічних якостей людини
За типом аналізу експериментальних	Якісний	Властивість, що діагностується, описується через відомі наукові поняття

х даних	Кількісний	Властивість, що діагностується, описується через відносну ступінь розвитку її у даної людини в порівнянні з іншими людьми
---------	------------	---

Приклад іншої класифікації:

1) Порядок операцій з об'єктами в науковому дослідженні (цілісний цикл психологічного дослідження):

- організаційні методи (порівняльний, лонгitudний, комплексний);
- емпіричні методи (обсерваційні - спостереження, самоспостереження; експериментальні – природний, лабораторний, польовий; психодіагностичні – тести, методи опитування; праксиметричні; моделювання; біографічні);
- методи обробки результатів (прийоми статистичної обробки, прийоми якісного аналізу);
- інтерпретаційні методи (генетичний, структурний).

2) Тип відповіді на завдання:

- передбачають правильну відповідь;
- правильної відповіді не існує (тести-опитувальники).

3) Тип завдання:

- вербальні методи;
- невербальні методи.

4) Методичний принцип:

- об'єктивні тести;
- стандартизовані самозвіти;
- проєктивні техніки;
- діалогічні, інтерактивні техніки.

5) Якість засобів психодіагностики:

- формалізовані методи (тести, опитувальники, проєктивні техніки, психофізіологічні тести);
- мало формалізовані (спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності).

6) Міра залученості в психодіагностичну процедуру психодіагноста та ступінь його впливу на результат психодіагностики:

- незначну залученість психолога передбачають апаратні методи, об'єктивні психологічні тести, опитувальники, шкальні методики;
- максимальну залученість – діалогічні техніки та діагностичні ігри; інші методи займають проміжне місце за цим критерієм.

7) По відношенню до психометрики:

- стандартизовані, вимірні методи;
- експертні, методи розуміння („клінічні”).

Засоби, які має сучасна психодіагностика по своїй якості поділяються на дві групи:

- Методики високого рівня формалізації;
- Методики малоформалізовані.

До **формалізованих** методик відносяться тести, опитувальники,

проективна техніка і психофізіологічні методики. Для них характерна жорстка регламентація процедури обстеження (точне дотримання інструкцій, строго визначенні способи пред'явлення стимульного матеріалу, невтручання дослідника в діяльність випробуваного), стандартизація (наявність норм чи інших критеріїв оцінки результатів), надійність і валідність. Ці методики дозволяють зібрати діагностичну інформацію у відносно короткі терміни і в такому вигляді, який дає можливість кількісно і якісно порівнювати індивіда з іншими людьми.

До **малоформалізованих** методик слід віднести такі прийоми як спостереження, опитування, аналіз продуктів діяльності.

Питання 3. Тести, як формалізовані методики.

Методики високого рівня формалізації - це тести.

Тести (в перекладі з англійської «випробування», «перевірка», «проба») - це стандартизовані короткі і найчастіше обмежені за часом випробування, призначені для встановлення кількісних і якісних індивідуально-психологічних відмінностей.

<i>Ознака групи</i>	Назва виду теста	Коротка характеристика
За предметом тестування (яка якість оцінюється)	Інтелектуальні	Призначені для оцінки рівня розвитку мислення (інтелекту) людини та окремих когнітивних процесів – сприймання, увага, уява, мова
	Особистісні	Пов'язані з психодіагностикою стійких індивідуальних особливостей людини, що визначають її вчинки – темперамент, характер, мотивацію, емоції, сдібності
	Міжособистісні	Оцінюють людські відносини в різних соціальних групах
За особливостями задач, що використовуються	Практичні тестові завдання	Задачі та вправи, які досліджуваний повинен виконати, практично маніпулюючи різними предметами або їх заміниками
	Образні завдання	Вправи з образами, картинками, малюнками, схемами, уявленнями, які припускають активне використання уяви
	Вербальні тести	Завдання на оперування словами, визначення понять, умозаключень, порівняння обсягу і змісту різних слів
За об'єктом оцінки	Процесуальні	Исследуют какой-либо психологический или поведенческий процесс, например, процесс запоминания, процесс межличностного взаимодействия в группе.

	Тести станів та властивостей	Діагностика більш-менш стійких психологічних якостей людини – риси особистості, властивості темпераменту, здібності.
Особлива група	Проективні тести	Основані на непрямій оцінці психологічних якостей людини. Оцінка – результат аналізу сприйняття та інтерпретації людиною де-яких багатозначних об'єктів, наприклад, безформних плям, незавершених речень.

Прагматичні методики застосовуються для вирішення абсолютно певного кола завдань, наприклад коректурна проба Бурдона досліджує ступінь концентрації і стійкості уваги. Для визначення швидкості перемикавання і розподілу уваги використовується модифікація таблиць Шульте.

Універсальні методики можуть застосовуватися для вирішення завдань різного типу, наприклад методика Векслера найбільш широко використовується для вимірювання рівня інтелектуального розвитку, але окремі субтести можуть застосовуватися в якості діагностичного навчального експерименту.

До тестів, як методів точної психодіагностики пред'являється ряд особливих вимог.

Вимоги, що пред'являються до тестів.

В даний час немає єдиної загальноприйнятої класифікації психодіагностичних методик, але існує великий клас методик, що володіють так званою прагматичною цінністю, і методик, що володіють універсальністю.

Діагностична методика відрізняється від будь-якої дослідницької тим, що вона стандартизована. **Стандартизація** - це однаковість проведення та оцінки виконання тесту. Якщо ми хочемо, щоб показники, отримані різними людьми, були порівнянними, умови тестування повинні бути однаковими для всіх.

Щоб забезпечити однаковість умов тестування, творець тесту дає докладні вказівки з проведення кожного знову розробленого тесту. Формулювання таких вказівок - важлива частина стандартизації нового тесту. Вона включає точні вказівки щодо використовуваного стимульного матеріалу, тимчасових обмежень, усних інструкцій випробуваному, пробних зразків завдань, допустимих відповідей на питання обстежуваного і інших тонкощів проведення тесту.

Інший важливий етап в стандартизації тесту - **встановлення норм**. У більшості випадків тестовий показник індивідуума інтерпретується на основі порівняння з оцінками, отриманими по даному тесті іншими людьми. Як впливає з самого терміна, норма - це звичайний, або середній, рівень виконання. Тому, якщо нормальні 8-річні діти правильно вирішують 12 завдань з 50 на типово арифметичне міркування, значить норма для 8-річної дитини за цим тестом відповідає 12 (очкам, балам або якимось іншим довільним «одинаціям» виміру) .

У процесі стандартизації тесту його проводять на великій репрезентативній вибірці осіб певного типу, для роботи з якими він призначений. Ця група, названа вибіркою стандартизації, якраз і служить для встановлення норм.

До числа основних критеріїв оцінки психодіагностичних методик відносяться надійність і валідність.

Надійність означає відносну сталість, стійкість, узгодженність результатів тесту при первинному і повторному його застосуванні на одних і тих же випробовуваних. Навряд чи можна з довірою ставитися до тесту інтелекту, якщо по ньому в понеділок дитина мала показник, рівний 110, а в п'ятницю 80.

Надійність методики - це такий критерій, який говорить про точність психологічних вимірювань, тобто дозволяє судити про те, наскільки вселяють довіру отримані результати.

Ступінь надійності залежить від багатьох причин. Тому важливою проблемою психологічної діагностики є з'ясування негативних чинників, що впливають на точність вимірювань. Серед них найчастіше називають наступні:

- 1) нестабільність властивості, що діагностується;
- 2) недосконалість діагностичних методик (недбало складена інструкція, завдання за своїм характером різноманітні, нечітко сформульовані вказівки по пред'явленню методики піддослідним і т.д.)
- 3) зміна ситуації обстеження (різний час доби, коли проводяться експерименти, різна освітленість приміщення, наявність або відсутність сторонніх шумів і т.д.);
- 4) відмінності в манері поведінки експериментатора;
- 5) коливання у функціональному стані випробуваного (гарне самопочуття чи втома);
- 6) елементи суб'єктивності у способах оцінки та інтерпретації результатів (коли ведеться протоколювання відповідей випробовуваних, оцінюються відповіді за ступенем повноти, оригінальності і т.д.).

Для підвищення рівня надійності в роботах К.М. Гуревича надійність пропонується тлумачити як:

- 1) надійність самого вимірювального інструмента;
- 2) стабільність досліджуваної ознаки;
- 3) константність, тобто відносну незалежність результатів від особистості експериментатора.

Показник, що характеризує вимірювальний інструмент, пропонується називати коефіцієнтом надійності; показник, що характеризує стабільність з вимірюють властивості, - коефіцієнтом стабільності; а показник оцінки впливу особистості експериментатора - коефіцієнтом константності.

Для перевірки надійності вимірювального інструмента використовується так званий метод розщеплення. Зазвичай завдання діляться на парні і непарні, окремо розробляються, а потім результати двох отриманих рядів корелюються між собою.

Для перевірки стабільності діагностуються ознаки, властивості, використовується прийом, відомий як тест - ретест. Він полягає в повторному

обстеженні випробовуваних за допомогою тієї ж методики. Про стабільність ознаки судять за коефіцієнтом кореляції між результатами першого та повторного експерименту.

Коефіцієнт константності визначається шляхом кореляції результатів двох досліджень, проведених у відносно однакових умовах на одній і тій же вибірці досліджуваних, але різними експериментаторами.

Іншим ключовим критерієм оцінки якості методик є **валідність**. Валідність тесту - це поняття, яке вказує нам, що тест вимірює і наскільки добре він це робить. Валідність - це комплексна характеристика, яка включає, з одного боку, відомості про те, чи придатна методика для вимірювання того, для чого вона була створена, а з іншого боку, яка її дієвість, ефективність.

Валідність передбачає пряму перевірку того, наскільки добре тест виконує свою функцію. Для визначення валідності звичайно потрібні незалежні, зовнішні критерії всього того, що тест повинен вимірювати. Наприклад, чи тест придатності до навчання медичних професій використовується при відборі вступників до медичного училища, таким критерієм, загалом, буде являтися успішне закінчення цього училища. У процесі валідизації даного теста його варто було б провести на великій групі студентів у той час, коли вони поступають в училище. Показником їх результативності навчання в медичному училищі могли б служити одержувані кожним студентом показники, яка характеристика викладачів, успішного або неуспішного проходження практики і завершення навчання. Така зведена характеристика і служить критерієм, з яким повинні співвідноситися вихідні тестові показники студентів. Сильна кореляція, або високий коефіцієнт валідності, означав би, що студенти, які мали високі показники по тесту, домагалися в медичному училищі значних успіхів, а у тих, що мали низькі показники, успіхи були слабкими. Слабка кореляція вказувала б на погану відповідність між тестовими показниками та критеріальною мірою і, отже, на низьку валідність тесту.

Питання 4. Психологічний діагноз.

Практика використання різноманітних психодіагностичних методик для вивчення особистості нерозривно пов'язана з поняттям **«психологічний діагноз»**.

Поняття «діагноз» (розпізнавання) як ми вже говорили, широко використовується в різних галузях науки і техніки. У літературі можна знайти чимало визначень поняття «психологічний діагноз». Медичне розуміння діагнозу, міцно зв'язує його з хворобою, відхиленням від норми, відбилося і на визначенні цього поняття в психологічній науці. У такому осмисленні психологічний діагноз - це завжди виявлення прихованої причини виявленого неблагополуччя. Термін «діагноз» в психології пропонувалося застосовувати виключно для «називання» будь-яких розладів, порушень.

Подібні погляди призводять до неправомірного звуження предмета психологічного діагнозу, з нього випадає все те, що пов'язано з виявленням та обліком індивідуально-психологічних відмінностей в нормі. З психологічної діагностики доволно виринається найбільш велика, що історично склалася область досліджень. Предмет психологічного діагнозу - індивідуально-

психологічні відмінності, як у нормі, так і при патології.

У психологічному діагнозі ми стикаємося з необхідністю з'ясування в кожному окремому випадку того, чому дані прояви виявляються в поведінці обстежуваного, які їхні причини і наслідки.

Психологічний діагноз не обмежується констатацією, а необхідно включає передбачення і вироблення рекомендацій, що впливають з аналізу всієї сукупності даних, отриманих в ході обстеження відповідно до його задачами. Таким чином, **психологічний діагноз** - кінцевий результат діяльності психолога, спрямований на опис і з'ясування сутності індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінки їх актуального стану, прогнозу подальшого розвитку та вироблення рекомендацій, що визначаються метою дослідження.

Отже, психологічний діагноз полягає в розпізнанні багаторівневих та багатоланкових причин недоліку або відхилення в поведінці індивіда з метою їх усунення через відповідні корекційні вправи психолого-педагогічного характеру. При цьому термінам “недолік”, “відхилення” надається широкого значення, що далеко виходить за межі психопатології та дефектології. Йдеться про будь-який вчинок, дію, стан, властивість тощо, які розглядаються як незадовільні, небажані. Аналіз і корекція таких відхилень є нормальним процесом навчання, виховання та розвитку особистості.

Л.С.Виготський встановив три рівні психологічного діагнозу:

Перший рівень – **симптоматичний (емпіричний) діагноз**. Це діагноз на основі констатації наявності або відсутності будь-якої ознаки, певних психічних особливостей, симптомів на основі яких робиться практичний висновок. На цьому рівні отримані при діагностуванні дані про індивідуальні особливості психіки досліджуваного співвідносяться або з нормою (при визначенні патології розвитку), або з деяким заданим критерієм.

Другий рівень – **етіологічний діагноз**. Враховує не тільки наявність певних психічних особливостей (симптомів), але й причини їх виникнення. Визначення можливих причин переживань, поведінки, взаємостосунків людей – важливий елемент психологічного діагнозу. Необхідно усвідомлювати, що вчинки людини, поведінка та взаємостосунки із оточуючими людьми визначаються багатьма факторами, які необхідно враховувати при постановці діагнозу на даному рівні.

Третій рівень – **типологічний діагноз**. Полягає у визначенні місця та значення отриманих результатів в середнє-статистичному ряді, а також цілісній картині особистості. Цей діагноз дозволяє знаходити місце досліджуваного або групи досліджуваних на «вісі континууму» за ступенем прояву тих чи інших якостей. Для цього необхідно провести порівняння отриманих при діагностуванні даних всередині вибірки досліджуваних, ранжування досліджуваних за ступенем прояву тих чи інших показників, введення показника високого, середнього та низького рівнів розвитку особливостей, що вивчаються шляхом співвіднесення із певним критерієм (наприклад, соціально-психологічним нормативом).

Здійснення діагнозу на вищому рівні завжди вимагає відбір суттєвих властивостей особистості, розкриття внутрішніх зв'язків між ними, а це в свою чергу, пов'язане зі станом розвитку загальної теорії особистості в психології.

За допомогою психодіагностичних методів, методик можна достатньо швидко та надійно забезпечити збір даних про досліджуваного для формулювання психологічного діагнозу.

В залежності від мети психодіагностичного дослідження отримані результати можуть бути передані іншим спеціалістам (лікарям, педагогам, дефектологам та ін.), які можуть самостійно приймати рішення про їх використання в своїй професійній діяльності.

Висновки:

Психологічна діагностика - це вимірювання індивідуально-психологічних якостей особистості або інших об'єктів, які піддаються психологічному аналізу (група, організація). Її метою є встановлення психологічного діагнозу як висновку про актуальний стан психологічних особливостей особистості і прогноз її подальшого розвитку. Психодіагностичні методи використовуються з метою оцінки, тобто дозволяють отримувати точні кількісні і якісні характеристики вивчаємих психологічних властивостей.